

Гуляєва Л.П. Сучасні підходи до трактування ролі фінансового капіталу у забезпеченні сталого розвитку Науковий вісник Одеського національного економічного університету.. – 2013. – №22 (201). – С. 128-138.

УДК 336.7: 336.6

Гуляєва Л.П.

Академія праці, соціальних відносин і туризму

Сучасні підходи до трактування ролі фінансового капіталу у забезпеченні сталого розвитку

Ключові слова: фінансовий капітал, сталий розвиток, види капіталу, гроші, фінансовий ринок.

Після світової фінансової кризи 2008 р. зарубіжна та українська економічна думка визнали недосконалість сучасної ринкової економічної системи з її орієнтацією виключно на економічні вигоди, перекреслення моральних цінностей заради наживи, панування фінансового сектора над реальними економічними процесами. Зростання відриву фінансового сектора від реального підтверджує статистика. Так, у світі лише 10-12% всіх фінансових операцій пов'язані з матеріальним виробництвом. Гроші друкуються в необмеженій кількості: за останні 25 років світовий ВВП зріс у чотири рази, тоді як обсяг грошової маси – в 40 раз. Торгівля валютою за обсягами у 35 разів перевищила торгівлю товарами [1, с.8].

Відповідно науковці все частіше згадують дещо забуте економічною наукою поняття фінансового капіталу у зв'язку зі зростанням його ролі у житті суспільства: фінансовий капітал почав панувати у ринковій економіці, визначаючи напрями розвитку всіх сфер життя суспільства. Перед суспільством постає трансформувати сучасну фінансову систему перетворивши фінансовий капітал на фактор забезпечення сталого розвитку. З цих позицій дослідження фінансового капіталу є актуальною науковою проблемою.

Теоретичні та практичні аспекти функціонування фінансового капіталу

починаючи з ХХ ст. активно досліджувалися вітчизняними та зарубіжними ученими, серед яких Р.Гільфердінг, В.Ленін, Н.Бухарін, Дж. Сорос, Дж.Стігліц, П. Суїзі, Р. Брігхем, Андрійчук В., А. Субетто, А.Акаєв, Є.Ходоровський, А.Зеленюк, І. Додонова, Б.Бондаревський, В.Лещук). Проте сучасні реалії змінюють зміст та форми фінансового капіталу, вимагають розробки механізмів його перетворення з дестабілізуючого фактора на чинник забезпечення сталого розвитку – зазначені проблеми залишаються все ще мало дослідженими.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до трактування ролі фінансового капіталу у забезпеченні сталого розвитку. Для досягнення мети ставляться завдання: визначити сутність фінансового капіталу, його сучасну роль у економічній системі, розкрити зміст концепцій управління капіталом, що орієнтуються на забезпечення сталого розвитку, та місце фінансового капіталу в них.

Поняття фінансовий капітал вперше ввів у науковий обіг Р.Гільфердінг в у своїй праці 1910 р. «Фінансовий капітал», трактуючи фінансовий капітал як банківський капітал (капітал у грошовій формі), що перетворений на промисловий капітал [2, с.288]. Тобто мався на увазі капітал банківських установ, авансований ними в різних формах у промисловість.

В.І.Ленін визначав фінансовий капітал з позицій процесів концентрації капіталу та його зростаючої монополії у капіталістичній економіці: «Концентрація виробництва, монополії, що виростають з неї, злиття або зрощування банків з промисловістю – ось історія виникнення фінансового капіталу та сутність цього поняття. Фінансовий капітал, сконцентрований у небагатьох руках користується фактичною монополією, отримує величезний та всезростаючий прибуток від засновництва, від випуску фондових паперів, від державних позик і т.і., закріплюючи панування фінансової олігархії, обкладаючи все суспільство даниною монополістам [3, с.350],

Категорія «фінансовий капітал» в сучасній економічній літературі наповнюється новим економічним змістом, оскільки сам фінансовий капітал розширює напрями свого застосування та набуває нових форм. На думку Додонової І.В., сучасному етапу розвитку економічних відносин найбільше відповідає

визначення фінансового капіталу як вільного капіталу, який від початку існує в грошовій формі та через фінансовий ринок вкладається в різноманітні фінансові інструменти з метою отримання доходу [4, с.49]. Фінансовий ринок, таким чином, виступає механізмом трансформації та передачі фінансового капіталу між учасниками економіки у формі різних фінансових інструментів: цінних паперів, кредитів, депозитів, іноземної валюти, дорогоцінних металів.

Авторський підхід до трактування фінансового капіталу полягає у такому:

1. На мікрорівні під фінансовим капіталом юридичної особи (підприємства) або фізичної особи розуміємо сукупність усіх фінансових ресурсів, що акумулюються цією особою у грошовій формі та спрямовуються нею у фінансово-господарську діяльність для отримання доходу. З позицій джерел формування, фінансовий капітал представляє собою власний та позиковий капітали особи (для підприємства відображає пасиви бухгалтерського балансу). Згідно з таким підходом, фінансовий капітал характеризує виконання юридичними та фізичними особами функцій акумуляції капіталу на фінансовому ринку для фінансування всіх видів своєї діяльності з метою отримання доходу.

2. З позицій класичного розуміння капіталу як ресурсу, від використання якого підприємство (фізична особа) очікує отримати доходи, фінансовий капітал набуває форми активів. Цей підхід відображає інвестування отриманих на фінансовому ринку грошових коштів у оборотні й необоротні активи та отримання за рахунок освоєння цього капіталу доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності (основним джерелом доходів для підприємства є операційна діяльність).

3. У вузькому розумінні в конкретний момент часу фінансовим капіталом підприємства (фізичної особи) виступає та частина його активів, що перебуває у найбільш ліквідній формі – гроші та фінансові інструменти. Такий фінансовий капітал має найвищу ліквідність, мобільність та відображає виконання підприємством або фізичною особою функцій інвестора на фінансовому ринку, тобто вкладання наявного у підприємства фінансового капіталу для отримання доходу від фінансових операцій через фінансовий ринок.

4. На макрорівні фінансовий капітал функціонує в економіці за

посередництвом фінансового ринку, де він є товаром. Фінансовий капітал є сукупністю фінансових ресурсів (грошових коштів), що знаходяться в обігу на фінансовому ринку, тобто непрямим (через фінансових посередників) або прямим шляхами (без участі фінансових посередників) передаються на умовах платності одними учасниками економіки (підприємствами, державою, населенням) в користування (строкове або безстрокове) іншим економічним агентам. Передача грошей – фінансового капіталу – відбувається за допомогою фінансових інструментів: цінних паперів, депозитів, кредитів, іноземної валюти тощо.

Варто зауважити, що у зарубіжній науці при дослідженні фінансових ринків часто використовується термін капітал замість поняття фінансового капіталу. Наприклад, в Оксфордському розширеному американському словнику капітал ототожнюється з грошима, що інвестуються або використовується для створення бізнесу, та, водночас, капітал розглядається як багатство або майно, що належить бізнесмену або людині [5].

Періодичні кризи світової економіки знову повертають актуальність ідей В.Леніна, К.Маркса та Р.Гільфердінга у частині визнання недосконалості капіталістичної економіки та наростаючої гегемонії фінансового капіталу. Так, у 1994 р. ще задовго до кризових явищ 2008-2009 рр., Пол М. Суїзі у своїй статті «Тріумф фінансового капіталу» [6] обґрунтував думку, що після другої світової війни у світовій економіці розпочалися фундаментальні зміни, коли негативний вплив накопичення капіталу (мається на увазі фінансового) почав перевищувати його стимулюючий ефект на економічне зростання та благополуччя людей. Автор відкрито заявив, що фінансовий капітал, акумулюючись у невеликого кола фінансових магнатів, надав останнім економічну та політичну владу.

Схожої думки дотримується і Дж. Сорос, вважаючи, що сучасна ринкова економічна система створює сприятливі умови для руху капіталу й веде до швидкого росту світових фінансових ринків. Її можна представити у вигляді гігантського круговороту, що всмоктує капітал у фінансові ринки й інститути в центрі та перекачує капітал на периферію: або безпосередньо (за допомогою кредитів та інвестиційних портфелів), або опосередковано – через багатонаціональні

компанії. У праці «Криза світового капіталізму» Сорос зазначає: «Замість маятникоподібного руху останнім часом фінансові ринки діяли як кинутий камінь, руйнуючи економіку однієї країни за іншою. ... Я розглядаю нездорову заміну справді людських цінностей – грошовими. Я підходжу до світового капіталізму як до незавершеної та спотвореної форми відкритого суспільства». [7]

Отже, в сучасних умовах внаслідок відриву фінансового сектора економіки від реального, фінансовий капітал стає деструктивною силою. Як зазначає В.Г. Андрійчук, головною особливістю фінансового капіталу стало встановлення контролю над всією вартістю, яка набула форм виробничого, банківського та фіктивного капіталу. В подальшому, фінансовий капітал, перейшовши у транснаціональний, захопив міжнародну сферу і поставив під контроль взаємовідношення національних валют, а водночас і міжнародних економічних відносин у всьому їх розмаїтті та світове господарство в цілому. В сучасному світі домінує власне фінансоміка, а не ринкова економіка. Це ключовий феномен, який породжує наявні вивихи і кризово-критичні колізії у розвитку світового господарства, оскільки у фінансоміці задає тональність фіктивно-спекулятивний капітал. [8, с.57] Ці процеси, що відбуваються нині у світовій фінансовій системі нобелівський лауреат Дж.Стігліц називає «хаосом», а сучасну економіку – «банківським казино» [9, с.10].

Ураховуючи згаданий вище суперечливий характер впливу фінансового капіталу на розвиток ринкової економічної системи, активного поширення набувають нові концепції управління капіталом, що розширюють уявлення про сутність та форми капіталу та мають на меті створення нової фінансової системи згідно з принципами сталого розвитку.

Однією з таких концепцій є «модель п'яти капіталів» (рис.1), що запропонована Британським інститутом стандартів за підтримки Міністерства торгівлі та промисловості Великобританії. Дана концепція викладена у документі «The SIGMA guidelines» [10], що являє собою практичні поради як організація комплексно управляючи капіталом може забезпечити свій сталий розвиток.

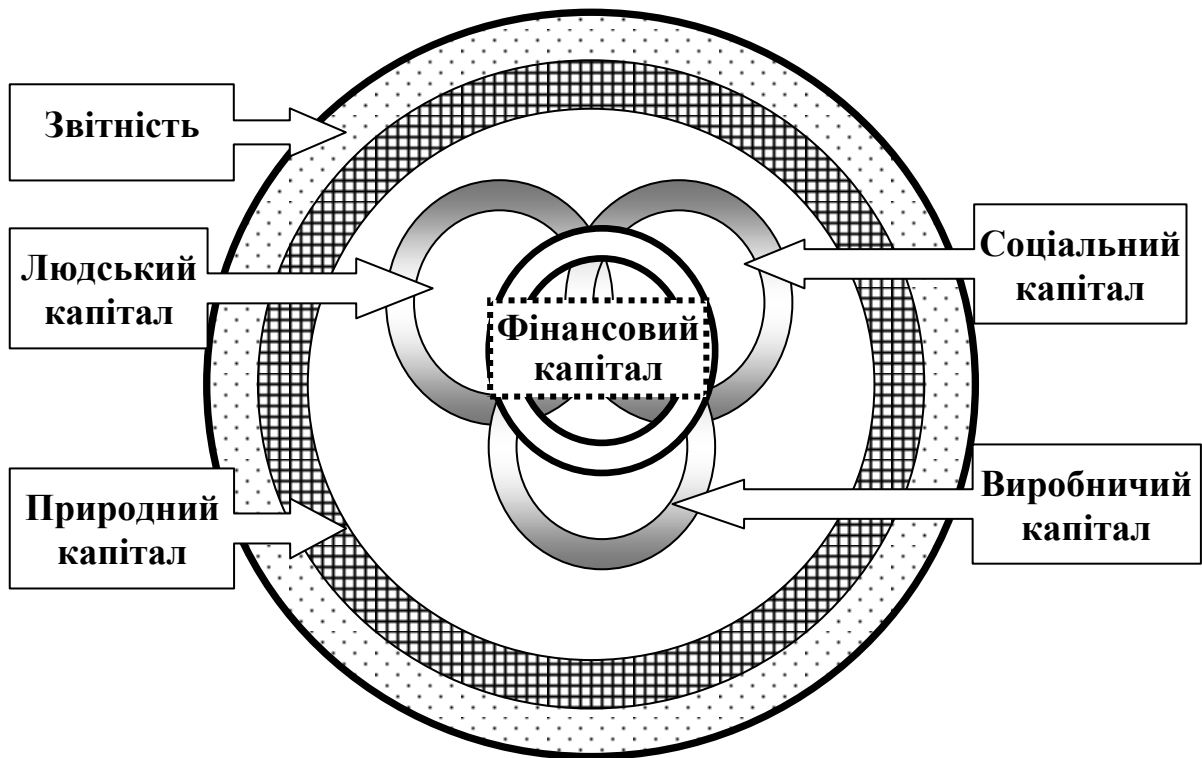

Рис.1. Модель п'яти капіталів організації за Принципами SIGMA [10, с.4]

Принципи SIGMA передбачають виокремлення п'яти видів капіталу, якими володіє або з якими стикається організація у своїй життєдіяльності:

1) природний капітал (natural, довкілля) – природні ресурси та процеси, необхідні організації для виробництва продукції й надання послуг;

2) соціальний капітал (social, соціальні відносини і структури організації) – організація людських відносин, співпраця, мережі, канали зв'язку, сім'ї, громади, організації, культурні і соціальні норми, цінності, довіра.

3) людський капітал (human, люди) – включає здоров'я, знання, навички, інтелектуальні здібності, мотивацію, особистий потенціал людей.

4) виробничий капітал (manufactured, створений людиною капітал, основні засоби) – вироблені людиною активи, які використовуються для виробництва, але переносять свою вартість у виготовлені товари та послуги частинами (інструменти, технології, машини, будівлі).

5) фінансовий капітал (financial, прибуток, доходи від продажів, акції, грошові кошти) – відображає продуктивну силу і цінність інших видів капіталу. Охоплює активи організації, які існують у формі грошей та фінансових інструментів.

Більшість науковців наголошують саме на грошовій формі фінансового

капіталу. Наприклад, Нева Р. [11] вважає фінансовим капіталом гроші, що інвестуються у будь-яку діяльність та приносять віддачу (збільшену суму грошей). Власне інші форми капіталу розпочинають функціонування з фінансового капіталу, який є джерелом придбання нефінансових ресурсів для виробництва.

Взаємозв'язок п'яти видів капіталу принципів SIGMA забезпечує основу для розуміння сталого розвитку, з точки зору економічної концепції створення «капіталу» як багатства. Стійкі організації будуть підтримувати і, якщо можливо, нарощувати запаси капіталу. Фінансовий капітал у концепції має особливе значення, оскільки не лише забезпечує стратегічне виживання організації, а також є вартісною оцінкою всього капіталу організації.

Схожий комплексний підхід до управління капіталом з метою забезпечення сталого розвитку пропонує Етан С. Роланд [12] у моделі восьми капіталів (табл.1).

Таблиця 1

Форми втілення та сутність різних видів капіталу за Етан С. Роланд [12, с.60]

Види капіталу	Одиниці виміру (валюта)	Форми втілення
Соціальний (Social)	Зв'язки	Вплив, взаємовідносини
Матеріальний (Material)	Матеріали, природні ресурси	Неживі матеріальні ресурси, дані продою або, що вже пройшли перетворення людиною: інструменти, будівлі, споруди, природні ресурси, техніка
Фінансовий (Financial)	Гроші	Гроші та фінансові інструменти
Життєвонеобхідний (живий, природний, Living, Natural)	Азот, вуглець, вода	Земля, живі організми, вода, повітря, послуги, створювані екосистемою
Інтелектуальний (Intellectual)	Ідеї, знання	Слова, зображення,
Експериментальний (Experiential,)	Дії	Отриманий досвід людини, мудрість
Духовний (Spiritual)	Віра, цілі, вірність, карма	Накопичені духовні досягнення, бажання творити для інших, вдячність
Культурний (Cultural)	Пісні, розповіді, звичаї	Мистецтво, творчість, традиції

Порівнюючи дві моделі відмітимо відмінності:

1. Якщо модель п'яти капіталів розроблена для організацій, то модель восьми капіталів пропонується до використання для всіх учасників економіки.

2. В моделі п'яти капіталів фінансовий капітал поставлено на пріоритетне місце у капіталі компанії, оскільки саме фінансовий капітал розглядається як результат

функціонування всього капіталу організації та джерело коштів для накопичення організацією інших форм капіталу. У моделі восьми капіталів, на перший погляд, нівелюється провідне значення фінансового капіталу. Проте, на думку автора моделі, розуміння капіталу усіма членами суспільства як сукупності восьми складових, має на меті удосконалення функціонування сучасної фінансової системи та перехід її на принципи функціонування екосистем [12, с.58]. Згідно моделі восьми капіталів, фінансовий капітал залишається першочергово важливим, проте необхідно активізувати діяльність щодо накопичення й збереження нефінансових форм капіталу для збереження життя на планеті [12, с.61].

Концепція управління структурою капіталу організації сама по собі не є новою, оскільки традиційне завдання фінансового менеджменту полягає у пошуку оптимальної структури капіталу – такого поєднання власного та позикового капіталу, що забезпечує досягнення стратегічних та поточних цілей компанії. Таким чином, управлінський процес розглядався в рамках управління пасивами у контексті оптимізації структури саме фінансового капіталу.

На відміну від традиційних підходів, сучасні концепції капіталу (наприклад, згадувані моделі п'яти або восьми капіталів), намагаються відійти від звуження предмету управління рамками фінансового капіталу. Вони пропонують комплексно управляти капіталом як сукупністю різних видів капіталу, що між собою тісно переплетені, взаємозалежні та перетинаються (певні активи одночасно можуть належати до різних видів капіталу, а різноманіття нових форм існування капіталу ускладнює віднесення певних ресурсів до конкретного виду капіталу).

Зрозуміло, що сучасні тенденції фінансіалізації економіки та втрати нею соціальної відповідальності в гонитві за грошима ускладнюють реальний перехід суспільства до сталого розвитку. Однак, вважаємо, проблеми не стільки полягають у неефективності фінансових ринків, стільки у неефективності сучасної ринкової економіки з її тенденціями затухання конкуренції, монополізації, перенакопичення фінансового капіталу. Необхідно змінювати принципи функціонуванні всієї економіки, фінансових ринків, виробництва, державної політики, рухаючись у напрямку створення суспільства сталого розвитку.

За результатами дослідження доходимо висновків:

1. В умовах орієнтації на сталий розвиток фінансовий капітал не втрачає своєї важливості. Він все ще відіграє і буде виконувати свої базові: на макрорівні через фінансовий ринок фінансовий капітал забезпечує реальний сектор економіки ресурсами для розширеного відтворення; на мікрорівні – наявність фінансового капіталу визначає життєздатність компанії та її перспективи розвитку.

2. На перших порах розбудови суспільства сталого розвитку роль фінансового капіталу ще більше зростатиме: впровадження зелених технологій, підвищення соціальної відповідальності всіх членів суспільства та інші заходи вимагатимуть відповідного фінансового забезпечення.

3. Застосування сучасних комплексних підходів до управління капіталом як сукупністю різних його видів можуть стати важливим кроком до створення нової світової фінансової системи, що працюватиме на засадах сталого розвитку. Розглянуті в даному дослідженні моделі капіталу не є досконалими, проте важливо, що вони зміщують акценти економічної науки від ототожнення багатства виключно у формі грошей до збереження й відтворення всіх видів матеріальних та нематеріальних ресурсів, що існують у нашому світі.

Отримані результати дослідження можуть бути використанні як інформаційна база при розробці заходів економічної політики та учасниками економіки – при розробці стратегії їх розвитку. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою механізмів перетворення фінансового капіталу з дестабілізуючого фактора у реальний чинник забезпечення сталого розвитку суспільства.

Література

1. Зеленьок А. Н. Спекулятивный капитал в мировой экономике / А. Н. Зеленьок // Новороссийский внешнеэкономический вестник. – 2009. – №9. – С.3-18.
2. Гильфердинг Р. Финансовый капитал /Р. Гильфердинг – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1959. – 492 с.
3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В.И.Ленин. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1980. – Т.27.
4. Додонова И.В. Сущность и факторы развития современного финансового капитала / И.В. Додонова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2004. – №8 (33). – С.48-52.
5. Capital - Definition and pronunciation [Електронний ресурс] / The Oxford Advanced American Dictionary/ – Режим доступу: <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/capital>
6. Sweezy Paul M. The Triumph of Financial Capital [Електронний ресурс] / Paul M. Sweezy // Monthly Review. –

1994. – Volume 46, Issue 02. – Режим доступу: <http://monthlyreview.org/1994/06/01/the-triumph-of-financial-capital>
7. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. / Дж. Сорос.; Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 262 с.
 8. Андрійчук В.Г. Безальтернативність вибору інноваційно-модернізаційної моделі розвитку вітчизняної економіки посткризового стану в умовах геоекономічної турбулентності й світогосподарської рецесії / В.Г. Андрійчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – друк2012. – №1. – С.57-60.
 9. Кротов Н. Деньги. Штрихи к портрету / Н. Кротов // Прямые инвестиции. 2012. – №1 (117). – С.10-13.
 10. The SIGMA guidelines. Putting sustainable development into practice – A guide for organisations [Електронний ресурс] / The British Standards Institution. – Режим доступу: www.projectsigma.com
 11. Neva R. Goodwin Five Kinds of Capital: Useful Concepts for Sustainable Development [Електронний ресурс] // G-DAE Working Paper / Global development and environment institute. – September 2003. –. – No. 03-07. – Режим доступу: http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/03-07sustainabledevelopment.PDF
 12. Ethan C. Roland. Eight Forms of Capital / C. Roland Ethan // Permaculture. – No.68. – P.58-61.

Резюме

У статті досліджується сутність фінансового капіталу. Автор дає власне трактування поняття фінансовий капітал. Акцентує увагу на зростанні ролі фінансового капіталу у функціонуванні ринкової економіки, розглядає негативні наслідки цього процесу для розвитку суспільства. Розкриває зміст зарубіжних концепцій управління капіталом, що орієнтуються на забезпечення сталого розвитку, та місце фінансового капіталу в них.

Резюме

В статье исследуется сущность финансового капитала. Автор дает собственную трактовку понятия финансовый капитал. Акцентирует внимание на росте роли финансового капитала в функционировании рыночной экономики, рассматривает отрицательные последствия этого процесса для развития общества. Раскрывает сущность зарубежных концепций управления капиталом, ориентирующихся на обеспечение устойчивого развития, и место финансового капитала в них.

Resume.

The article deals with researching of financial capital's essence. An author proposes its own vision of financial capital. The growth of financial capital's role in economy is stated. Modern concepts of capital's management for sustainable development and the role of financial capital in these concepts are considered.